Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig

Fikret Yıldırım • Erhan Aydın • Rysbek Alimov

Moğolistan coğrafyası dışındaki runik harfli Eski Türkçe yazıtların, kaya yazıtlarının, kâğıda yazılı belgelerin bugünkü okuyuşlara göre toplu bir yayımı bugüne kadar yapılmadı. Runik harfli yazıtların, metinlerin ilk kez derli toplu, bir arada ele alındığı çalışma H. N. Orkun'un dört ciltlik Eski Türk Yazıtları adlı kitabıdır. Bu yayından günümüze konuyla ilgili yeni yayınlar, yeni okuyuşlar, düzeltiler oldu. Ancak yazıtlar hiç bir zaman Orkun'un çalışması çapında bir daha ele alınamadı.

Elinizdeki kitap 2008 yılında gelen bir öneri çerçevesinde ortaya çıktı ve hedef runik harfli yazıtların tamamını tek bir kitapta toplamaktı. Moğolistan bölgesi yazıtlarının büyük bir bölümü M. Ölmez tarafından 2012 yılında yayımlanmıştı. Şimdi ise E. Aydın'ın hazırladığı Yenisey, R. Alimov'un hazırladığı Kırgızistan yazıtları ile F. Yıldırım'ın hazırladığı Kâğıda Yazılı Runik Harfli Eski Türkçe Metinler tek bir kitapta toplanmış olmaktadır. Kitapta, yazıtlar ve metinler hakkında verilen genel bilgilerden sonra metinlerin runik harfli yazımı, harf çevrimi (transliterasyon), yazı çevrimi (transkripsiyon) ve günümüz Türkçesine çevirisi bulunmaktadır. Bu üç bölgenin yazıt ve metinlerinin söz varlığı ise ortak sözlükte verilmiştir.

Kitap hem eski Türkçe ile ilgilenenlerin hem de bu alanda öğrenim görenlerin başvuru kitabı olacağı inancıyla hazırlanmıştır.

BilgeSu

Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig

Fikret Yıldırım • Erhan Aydın • Rysbek Alimov

BilgeSu

Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig

Fikret Yıldırım • Erhan Aydın • Rysbek Alimov

BilgeSu

YENİSEY - KIRGIZİSTAN YAZITLARI VE IRK BİTİG

Erhan Aydın – Risbek Alimov – Fikret Yıldırım

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 13

YENİSEY YAZITLARI 15
GİRİŞ 17

1. NUMARALANDIRILMIŞ YENİSEY YAZITLARI 23
E 1. Uyuk–Tarlak 23
E 2. Uyuk–Arjan 25
E 3. Uyuk–Turan 27
E 4. Ottuk–Daş I 30
E 5. Barık I 31
E 6. Barık II 33
E 7. Barık III 35
E 8. Barık IV 36
E 9. Kara–Sug 38
E 10. Elegest I 40
E 11. Begre 44
E 12. Aldıı–Bel I 47
E 13. Çaa–Höl I 49
E 14. Çaa–Höl II 51
E 15. Çaa–Höl III 53
E 16. Çaa–Höl IV 55
E 17. Çaa–Höl V 56
E 18. Çaa–Höl VI 58
E 19. Çaa–Höl VII 60
E 20. Çaa–Höl VIII 61
E 21. Çaa–Höl IX 63
E 22. Çaa–Höl X 65
E 23. Çaa–Höl XI 66
E 24. Haya–Baji 68
E 25. Oznaçennaya I 73
E 26. Oçurı 76
E 27. Oya 80
E 28. Altın–Köl I 82
E 29. Altın–Köl II 85

E 30. Uybat I……..... 88
E 31. Uybat II……..... 90
E 32. Uybat III……..... 92
E 33. Uybat IV……..... 96
E 34. Uybat V……..... 97
E 35. Tuba I……..... 98
E 36. Tuba II……..... 99
E 37. Tuba III……..... 101
E 38. Ak–Yüs I……..... 103
E 39. Kara–Yüs I……..... 104
E 40. Taşeba……..... 107
E 41. Hemçik–Çırgakı……..... 108
E 42. Bay–Bulun I……..... 111
E 43. Kızıl–Çıraa I……..... 114
E 44. Kızıl–Çıraa II……..... 116
E 45. Köjeelig–Hovu……..... 118
E 46. Telee……..... 121
E 47. Süci……..... 122
E 48. Abakan……..... 122
E 49. Bay–Bulun II……..... 126
E 50. Tuva B……..... 127
E 51. Tuva D……..... 129
E 52. Elegest II……..... 131
E 53. Elegest III……..... 133
E 54. Ottuk–Daş III……..... 134
E 55. Tuva G……..... 135
E 56. Malinovka……..... 136
E 57. Saygın……..... 137
E 58. Kezek–Hüree……..... 139
E 59. Herbis–Baarı……..... 140
E 60. Sargal–Aksı……..... 142
E 61. Suglug–Adır–Aksı……..... 144
E 62. Kanmııldıg–Hovu……..... 145
E 63. Ortaa–Hem……..... 146
E 64. Ottuk–Daş II……..... 147
E 65. Kara–Bulun I……..... 148
E 66. Kara–Bulun II……..... 149

E 67. Kara–Bulun III……..... 151
E 68. El–Bajı……..... 151
E 69. Çer–Çarık……..... 155
E 70. Elegest IV……..... 157
E 71. Podkuninskaya……..... 158
E 72. Aldıı–Bel II……..... 160
E 73. İyme I……..... 161
E 74. Samagaltay…..……..... 162
E 75. Kuten–Buluk……..……..... 163
E 76. Ayna I……..... 164
E 77. Ayna II……..... 165
E 78. Para I……..... 166
E 79. Para II……..... 167
E 80. Kemer Takımındaki Bronz Levha……..... 168
E 81. Kopön Altın Küp I……..... 169
E 82. Kopön Altın Küp II……..... 170
E 83. Uybat VII……..... 171
E 84. Ayna III……..... 172
E 85. Ayna IV……..... 173
E 86. Oçurı'dan Taş Tılsım……..... 174
E 87. Taş Ağırşak I……..... 175
E 88. Ağırşak–Damga……..... 177
E 89. Övür I……..... 179
E 90. Övür II……..... 179
E 91. Bedelig Valun……..... 180
E 92. Demir–Sug……..... 181
E 93. Yır–Sayır I……..……..... 183
E 94. Yır–Sayır II..……..... 183
E 95. Hemçik–Bom I……..... 184
E 96. Hemçik–Bom II……..... 185
E 97. Hemçik–Bom III……..... 186
E 98. Uybat VI……..... 187
E 99. Ortaa–Tey……..... 189
E 100. Bayan–Kol……..... 190
E 101. Baykalovo……..... 191
E 102. Arjan I……..... 192
E 103. Arjan II……..... 193

E 104. Oznaçennaya II……..... 194
E 105. Tuva Koleksiyonundaki Levha……..... 196
E 106. Çerbi……..... 197
E 107. Hadınnıg……..... 198
E 108. Uyuk–Oorzak I……..... 199
E 109. Uyuk–Oorzak II……..... 201
E 110. Uyuk–Oorzak III……..... 203
E 111. Tepsey I……..... 205
E 112. Tepsey II……..... 206
E 113. Tepsey III……..... 206
E 114. Tepsey IV……..... 207
E 115. Tepsey V……..... 208
E 116. Tepsey VI……..... 208
E 117. Tepsey VII……..... 209
E 118. Turan I……..... 210
E 119. Saglı……..... 211
E 120. Tugutüp I……..... 212
E 121. Tugutüp II……..... 213
E 122. İyme II……..... 214
E 123. Tepsey VIII……..... 215
E 124. Tepsey IX……..... 215
E 125. Tepsey X……..... 216
E 126. Tepsey XI……..... 217
E 127. Ayna V……..... 217
E 128. Ayna Parçası VI……..... 219
E 129. Ayna Parçası VII……..... 219
E 130. Ayna Parçası VIII……..... 220
E 131. Bronz Levha……..... 221
E 132. Uybat VIII……..... 222
E 133. Kopön Altın Küp III……..... 223
E 134. Ust–Sos……..... 223
E 135. Ust–Kulog……..... 224
E 136. Mugur–Sargol I……..... 225
E 137. Kres–Haya……..... 226
E 138. Kara–Yüs II……..... 227
E 139. Çaptıkov Taşı……..... 228
E 140. Mugur–Sargol II……..... 229

E 141. Aymırlıg Kurganından Yay Kılıfı I……..... 230
E 142. Aymırlıg Kurganından Yay Kılıfı II……..... 231
E 143. Ayna Parçası IX……..... 232
E 144. Novosyolovo……..... 233
E 145. Mugur–Sargol III……..... 234
E 146. –……..... 234
E 147. Yeerbek I……..... 235
E 148. –……..... 236
E 149. Yeerbek II……..... 236
E 150. –……..... 237
E 151. –……..... 237
E 152. Şançi III……..... 237
E 153. Alaş I……..... 238
E 154. Alaş II……..... 239

2. NUMARALANDIRILMAMIŞ YENİSEY YAZITLARI..... 241
Lisiç'ya I……..... 241
Lisiç'ya II……..... 241
Kök Haya……..... 241
Kunya Dağı Kaya Yazıtı……..... 243
Beyskoye Köyünden Gümüş Kama……..... 243
Knışi Köyünden Bronz Ayna Starı……..... 244
Kamenka Köyünden Bronz Para……..... 244
Bronz Para–Krasnoyarsk……..... 244
Devlet Ermitajı'ndan Gümüş Kap……..... 244
Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt……..... 245

3. GÜNEY YENİSEY YAZITLARI……..... 247
GY 1. Sulek III……..... 247
GY 2. Sulek IV……..... 248
GY 3. Sulek V……..... 249
GY 4. Sulek VI……..... 250
GY 5. Minusinsk Müzesindeki Ağırşak……..... 252
GY 6. Uybat Gümüş Kap……..... 253
GY 7. Sargol……..... 254
GY 8. Aymırlıg I……..... 255
GY 9. Aymırlıg II……..... 256

GY 10. Ozernaya II……..... 257
GY 11. Edegey I……..... 258
GY 12. Edegey II……..... 259
GY 13. Edegey III……..... 260
GY 14. Çinge……..... 261
GY 15. Edegey IV……..... 262
GY 16. Edegey V……..... 263
GY 17. Edegey VI……..... 264
GY 18. Karban……..... 265
4. KISALTMALAR……..... 266
5. KAYNAKLAR……..... 268

KIRGIZİSTAN YAZITLARI …..... 279

TALAS BÖLGESİ YAZITLARI..... 284
Talas-1..... 284
Talas-2..... 285
Talas-3..... 287
Talas-4..... 288
Talas-5..... 289
Talas-6..... 289
Talas-7..... 291
Talas-8..... 292
Talas-9..... 293
Talas-10..... 294
Talas-11..... 295
Talas-12..... 296
Talas-13..... 297
Talas-14..... 298
Talas-15 (Kuru Bakayır Kaya Yazıtları) 299
Talas-16 (Taş Maske Üzerindeki Yazıt) 300

ISIK-GÖL BÖLGESİ YAZITLARI..... 301
Koy Sarı Yazıtı..... 301
Ak Ölön Yazıtı..... 302

KOÇKOR BÖLGESİ YAZITLARI..... 303
Koçkor-1..... 303
Koçkor-2..... 304
Koçkor-3..... 304
Koçkor-4..... 305
Koçkor-5..... 306
Koçkor-6..... 307
Koçkor-7..... 307
Koçkor-8..... 308
Koçkor-9..... 309
Koçkor-10..... 310
Koçkor-11..... 311
Koçkor-12..... 311
Koçkor-13..... 312
Koçkor-14..... 313
Koçkor-15..... 313
Koçkor-16..... 314
Koçkor-17..... 315
Koçkor-18..... 315
Resimler 317
BİBLİYOGRAFYA..... 333

KÂĞIDA YAZILI RUNİK HARFLİ

ESKİ TÜRKÇE METİNLER 339
Giriş..... 341
I. Kâğıda Yazılı Runik Harfli Eski Türkçe
Metinlerin Envanteri 349
II. Irk Bitig (Metnin Transkripsiyonu,
Çevirisi ve Faksimilesi) 361
Irk Bitig Faksimile 379
III. Irk Bitig Dışındaki Kâğıda Yazılı
Runik Harfli Eski Türkçe Metinler 407
Fragman Resimleri Kaynakçası..... 488
Kaynakça..... 491

SÖZLÜK..... 497

5. KAYNAKLAR

AALTO, P. – E. TRYJARSKI 1971. A Runic Tombstone Inscription Presumably from Minusinsk. *Rocznik Orientalistyczny* 24/1, 35–38.

AALTO, P. 1976. Vilhelm Thomsen und die geplante Gesamtausgabe der alttürkischen Inschriften. W. HEISSIG (hrsg.): *Altaica Collecta*. (Berichte und Vorträge der XVII. PIAC 1974 in Bonn/Bad Honnef). Wiesbaden: Harrassowitz, 77–81.

——— 1981. Central Asiatic epigraphic and manuscript material in Finland. *JA* 269, 3–10.

——— 1991. Old Turkic epigraphic materials. (Gathered by. J. G. Granö). *Journal de la Société Finno–Ougrienne* 83, 7–78.

ALİMOV, R. 2008. Eski Türk Runik Metinlerinde Geçen Bir Acınma Ünlemi Üzerine. *TDiA* 18, 35–48.

AMANJOLOV, A. S. 1974. Dve Yeniseyskiye runiçeskiye nadpisi. *UZ HNİİYaLİ* 19, 137–140.

——— 1981. *Tyurkskaya runiçeskaya grafika II*. Naglyadnıy material. Metodiçeskaya razrabotka. Alma–Ata.

——— 2003. *İstoriya i teoriya drevnetyurkskoy pis'ma*. Almatı: Mektep.

APPELGREN–KIVALO, H. 1931. *Alt–altaische Kunstdenkmäler* (Briefe und Bildmaterial von J. R. Aspelins. Reisen in Sibierien under Mongolei 1887–1889). Helsingfors.

ARAGAÇI, Z. B. 1963. Novıye epigrafiçeskiye nahodki v Tuve. *UZ TNİİYALİ* 10, 246–256.

ARAGAÇI, Z. B. – D. M. NASILOV 1963. O nadpisi na skale Haya–Uju. *UZ TNİİYaLİ* 1963/10, 257–263.

ARANÇIN, YU. L. 1951. Saygınskaya plita s drevnetyurkskoy nadpisyu. *ÊV* 5, 76–77.

AYDIN, E. 2011. Remarks on Qatun in the Yenisei Inscriptions. *AOH* 64/3, 251–256.

——— 2011. Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Genel Sorunlar Üzerine Notlar. *III. Uluslararası Türkiyat*, c. 1, 89–95.

——— 2011. Yenisey Yazıtlarında Geçen Türk Boyları Üzerine Notlar. *TSt* 6/1 (Prof. Dr. Gürer Gülsevin Armağanı), 390–398.

——— 2012a. *Orhon Yazıtları. Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. Konya: Kömen.

——— 2012b. *Eski Türk Yer Adları. Eski Türk Yazıtlarına Göre*. Konya: Kömen.

BARUTÇU ÖZÖNDER, F. S. 1998. Yenisey Kitabeleri ve Yer Sular. *Journal of Turkish Studies* 22 (Hasibe Mazıoğlu Armağanı), c. 2, 171–184.

BASKAKOV, N. A. 1978. Naskalnaya runiçeskaya nadpis' v terezennike. Byuyuk Uroçitsa Mugur–Sargol Tuvinskoy ASSR. *SE* 1978/3, 152–154.

BATMANOV, I. A. 1959. *Yazık Yeniseyskih pamyatnikov drevnetyurkskoy pis'mennosti*. Frunze: Akademiya Nauk Kirgizskoy SSR, Institut Yazıka i Literaturı.

BATMANOV, I. A. – Z. B. ARAGAÇI – G. F. BABUŞKIN 1962. *Sovremennaya i drevnyaya Yeniseyka*. Frunze: An Kirgizskoy SSR i Tuvinskiy Nauçno–İssledovatel'skiy İnstitutu Yazıka. Türkçesi için bk. (BATMANOV – ARAGAÇI – BABUŞKIN 2006).

BATMANOV, I. A. – A. Ç. KUNAA 1963a. *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Tuvı*. Vip. I, Kızıl: Tuvinskoye Knijnoye İzdatel'stvo.

——— 1963b. *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Tuvı*. Vip. II, Kızıl: Tuvinskoye Knijnoye İzdatel'stvo.

——— 1965. *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Tuvı*. Vip. III, Kızıl: Tuvinskoye Knijnoye İzdatel'stvo.

BATMANOV, I. A. – Z. B. ARAGAÇI – G. F. BABUŞKIN 2006. *Eski ve Bugünkü Yenisey Dili*. Türkçeye çev.: K. SARIGÜL – İ. AYDEMİR. Bişkek: Avrasya.

BAZIN, L. 1955. L'Inscription d'Ujuq–Tarlıq (Jenisséi). *Acta Orientalia* 22, 1–7.

——— 1991. *Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien*. Budapest: Bibliotheca Orientalis Hungarica.

——— 1993. Quelques remarques d'Epigraphie Turque ancienne. *TDiA* 3, 33–41.